

Prof. dr DRAGUTIN GRUPKOVIĆ

EKONOMSKA STABILIZACIJA U SAMOUPRAVNOM SISTEMU

Savremena ekonomska teorija smatra da su unutrašnja i spoljna ravnoteža međusobno povezane i da zajedno čine dva dijela opšte ekonomske ravnoteže. Prava unutrašnja ekonomska ravnoteža bila bi ona koja se postiže bez narušavanja spoljnje ekonomske ravnoteže i obratno, što se gotovo redovno ne događa, već se uspostavlja jedna na račun druge. Savremena ekonomska teorija i politika danas daju prednost uspostavljanja ravnotežnog stanja u ekonomiji unutrašnjoj ravnoteži, dok je klasična teorija tu prednost davala spoljnjoj ekonomskoj ravnoteži. Znači, unutrašnja ravnoteža se danas postiže preko spoljnje neravnoteže. Spoljnja ravnoteža se obično identifikuje sa ravnotežom u platnom bilansu zemlje. Postavlja se pitanje: da li je konflikt između unutrašnje i spoljnje ravnoteže u porastu? Prema mnogim shvatanjima, postoje faktori koji redovno dovode do takvog konflikta među kojima bi se mogli navesti, prije svega, sljedeći:

prvo, sve veći zahtjevi za brzim ekonomskim razvojem i visokim stopama rasta i zaposlenosti dovode do disproporcija u razvoju, do velikih strukturnih problema, što obično pada na teret spoljnje ravnoteže;

drugo, uravnoteženje platnog bilansa u savremenom svjetskom monetarnom sistemu uspješno se ostvaruje jedino po cijenu oštre antiinflacione politike koja, po svojoj prirodi, znači sniženje stope rasta, zaposlenosti, pogoršanje socijalne klime, dakle, žrtvovanje interne ravnoteže, što više nije spremna, u rigoroznom smislu, da realizuje ni jedna nacionalna politika;

treće, nacionalne politike danas se vode, tako reći, autonomno, dakle, bez automatizma u uravnotežavanju platnog bilansa koji su nekad funkcionisali, ali više ne egzistiraju. Umjesto toga, sve više

dolazi do izražaja kordinirana i multilateralno vođena međunarodna ekonomska politika i

četvrto, posebno područje odakle izviru konflikti unutrašnje i spoljne ravnoteže jest područje rasta i faktora rasta. Brz privredni rast zahtijeva visoku stopu investicija, koja bi trebalo da se pokriva sve većom domaćom akumulacijom. Međutim, dešava se, upravo, obratno, pa je takav rast praćen visokim uvozom, izvoz zaostaje i ne osigurava dovoljno sredstava za nivo investicija i potrošnje. To dovodi do uvoza akumulacije iz inostranstva koja u jednom trenutku predstavlja objektivan limit preko kojega spoljna neravnoteža može da uspostavlja unutrašnju ekonomsku ravnotežu.

Moderna teorija rasta i stabilnosti postavlja sve više sljedeća pitanja:

1) kako spoljnu neravnotežu ograničiti i svesti na normalnu, ekonomski tolerantnu granicu? i

2) kojim sredstvima i instrumentima ekonomske politike postizati što je moguće više uravnoteženje platnog bilansa?

Na osnovu analize tekućih kretanja i razvoja samoupravnog sistema, u pravljenju aktuelnog programa stabilizacije ekonomskog sistema obavljen je veliki istraživački rad čija interpretacija, naravno, ovdje neće biti vršena pošto su elementi tog programa poznati.

U ovom radu bavićemo se obradom devet teza koje su rezultat analize strukture stabilizacije ekonomskog sistema u nas. Obrada se vrši po sljedećim tezama:

1. Nepovoljni trendovi ekonomskih odnosa sa inostranstvom se nastavljaju i intenziviraju (teza I);

2. Zahtjev za bitnu promjenu ukupne pozicije osnovnog privrednog subjekta u tom smislu da njegovi motivi poslovanja budu u skladu s ekonomskom logikom i potrebama za uravnoteženijim ekonomskim odnosima sa inostranstvom (teza II);

3. Značaj cjenovne motivacije za uvozom, odnosno izvozom (teza III);

4. Visok stepen zatvorenosti (autarhičnosti) privrede prema inostranstvu (teza IV);

5. Problemi opadanja konkurentnosti domaće privrede na svjetskom tržištu (teza V);

6. Slobodnije djelovanje ekonomskih zakonitosti (teza VI);

7. Energetska kriza i pojačane mjere daljeg zatvaranja naše privrede (teza VII);

8. Problemi otklanjanja sadašnjeg stepena zatvorenosti privrede (teza VIII) i

9. Lociranje programa ekonomske stabilizacije, prije svega, na sektorima platnog bilansa, svih vidova potrošnje i raspodjele dohotka (teza IX).

Osnovna svrha komentara navedenih teza jest da se ukaže na značaj što potpunije obrade pojedinih elemenata, na njihovu konzistentnost, obuhvatnost i međuzavisnost. Komentar ovih teza nema karakter kritičkog osvrta na konkretan program politike ekonomske stabilizacije, već, naprotiv, da se, polazeći od njega, ukazuje na one elemente koje bi u našem samoupravnom sistemu trebalo obrađivati, razvijati i ugrađivati, pored ostalih, u ekonomsku stabilizaciju u samoupravnom sistemu kao trajnom elementu vođenja ekonomske politike.

Teza I

Nesporno je da se pogoršavaju trendovi naših ekonomskih odnosa sa inostranstvom. Oni se, iako nepotpuno, mogu izraziti sa dva indikatora: (a) deficitom trgovinskog i platnog bilansa i (b) spolno-ekonomskom likvidnošću. Platni bilans kao sintetički izraz ekonomskih odnosa zemlje sa inostranstvom postaje u sve većoj mjeri činilac koji se mora sve više uvažavati pri formulisanju ekonomske politike. Deficit platnog bilansa danas se javlja kao poseban problem razvijenih i nerazvijenih ekonomija, gotovo identičan problemu inflacije.

Međutim, u traženju uzroka za takve trendove, morali bismo razdvojiti uzroke od posljedica. To se, naravno, može uraditi ako se problem analizira u dužem periodu, imajući u vidu bar tri vrste promjena: (a) promjene u razvoju našeg društveno-ekonomskog sistema, (b) promjene u nivou materijalne razvijenosti naše zemlje i (c) promjene u svjetskoj privredi. U globalnom smislu, današnje stanje ekonomskih odnosa sa inostranstvom rezultat je djelovanja navedenih promjena, tim više što je sistem ekonomskih odnosa sa inostranstvom bio ona zona u kojoj su se prelamale sve osobenosti jugoslovenskog ekonomskog i društveno-političkog sistema paralelno sa krupnim izmjenama u svijetu.

U posljednjoj deceniji sistem je bio izložen veoma velikom broju zahtjeva za njegovu radikalnu izmjenu. U sadašnjem trenutku, dakle, kada završavamo deceniju i ulazimo u novu, možemo konstatovati da su institucionalno zaokruženi elementi sistema ekonomskih odnosa sa inostranstvom u četiri systemska zakona: *Zakon o deviznom poslovanju i kreditnim odnosima sa inostranstvom*, *Zakon o prometu robe i usluga sa inostranstvom*, *Zakon o obavljanju privrednih djelatnosti u inostranstvu* i *Carinski zakon*. Skupština SFRJ, na sjednici Vijeća republika i pokrajina od 1. marta 1977. godine, usvojila je zakonske predloge kojima se definiše sistem ekonomskih odnosa s inostranstvom na ustavnim osnovama. Donošenjem ovih zakona, utvrđene su institucije i uređeni odnosi na osnovu kojih će udruženi rad na socijalističkoj samoupravnoj osnovi ostvarivati neposredno uključivanje jugoslovenske privrede u me-

đunarodnu podjelu rada u skladu sa socijalističkim samoupravnim razvitkom. Možemo konstatovati da — i nakon tri godine od donošenja navedenih sistemskih zakona — ekonomske odnose sa inostranstvom i dalje uveliko karakteriše praksa iz prethodnog perioda. To nas navodi na zaključak da razvoj sistema spoljnoekonomskih odnosa nije jednostavna smena instrumenata i mehanizama privrednog sistema, a još manje samo pragmatično reagovanje na nova sistemka rješenja. Ovo se može zaključiti iz toga što je sistemskim rješenjima u središte događaja stavljen organizovani i udruženi radnik. Naravno, treba imati u vidu da i u takvim okvirima djeluje više unutrašnjih i spoljnjih činilaca.

Među unutrašnjim činiocima, koji ne daju dovoljno zamaha razvoju sistema ekonomskih odnosa sa inostranstvom, pored ostalih, su:

a) realizacija sistema ekonomskih odnosa s inostranstvom u praksi se ne može izvesti izolovanom akcijom, već samo koordinirano i usmjerenom realizacijom sistemskih rješenja na cijelom području privrednog sistema. Ova okolnost upozorava na postojanje krupnih problema kontinuiranog prilagođavanja aktivnosti privrednih subjekata organizovanih u sistemu udruženog rada u ostvarivanju cjeline novih sistemskih rješenja;

b) primjena sistema ekonomskih odnosa s inostranstvom u praksi se sprečava posebno nepovoljnim tendencijama robno-novčanih tokova s inostranstvom od početka 1975. godine koje su se i kasnije nastavile. U takvim okolnostima, u velikoj mjeri su bili prisutni restriktivnost, administriranje i nesigurnost u sistemu. Zatim, realizacija novog sistema spoljnoekonomskih odnosa se na neželjen način pomiješala s potrebom za operativnim uplitanjem države u nepovoljne privredne tokove s inostranstvom. U traženju izlaza iz takvog stanja u sadašnjem trenutku izbio je na prvo mjesto zahtjev za bržom primjenom sistemskih rješenja na ovom području;

c) korišćenje inostrane akumulacije za finansiranje proširene reprodukcije i, na toj osnovi, formiranje deficita u platnom bilansu uslovalo je da smo se tako reći u cjelokupnom poslijeratnom razdoblju suočavali s velikim problemima održavanja spoljne likvidnosti zemlje. Neprekidna opterećenost platnog bilansa deficitom prigušivala je prisustvo razvojnih kriterijuma u sistemu ekonomskih odnosa s inostranstvom. Može se reći da nas ova opterećenost i danas, kada imamo izgrađena institucionalna rješenja, toliko pritiska da gubimo kontakt s onim aktivnostima kojima bi se jedino mogle trajnije izmijeniti tendencije. Te aktivnosti se u prvom redu odnose na uspostavljanje mnogo veće zavisnosti između politike privrednog razvoja i politike spoljnoekonomskih odnosa. To istovremeno znači i osposobljavanje nosilaca privredne aktivnosti — organizacija udruženog rada — da svojim ponašanjem i odlukama razvijaju takve oblike udruživanja rada i poslovnog kombinovanja u zemlji, i sa partnerima u svijetu, da ekonomski odnosi s inostranstvom pre-

stanu biti ograničenje, odnosno da postanu činilac kvantitativnog i kvalitativnog preobražaja privredne strukture i, posebno, tehnološke osnove razvoja;

d) dugi period inflacije u zemlji, u uslovima deficita platnog bilansa, potvrđuje trajne poremećaje u tokovima društvene reprodukcije s poremećajima u motivacijama privređivanja kao neizbježnom posljedicom. Sa stanovišta ekonomskih odnosa sa inostranstvom, to upućuje na nedovoljnu povezanost monetarno-kreditne politike u zemlji s politikom spoljne likvidnosti i na njihovu nedovoljnu međusobnu korelaciju;

e) nije uspostavljena globalna društveno-politička odgovornost za stanje u platnom bilansu i za modalitete pod kojima se ostvaruje spoljna likvidnost. Ona se ne može u potpunosti locirati kod republika i pokrajina (platnobilansne i deviznobilansne pozicije), niti kod Narodne banke Jugoslavije. Potrebno je konstituisanje te odgovornosti u samoupravnoj bazi koja obuhvata osnovne i druge organizacije udruženog rada sa samoupravno organizovanim bankama i finansijskim institucijama. To je i način uključivanja udruženog rada, a preko toga republika i pokrajina, u kompleks međunarodnih ekonomskih odnosa i put za zaokruživanje njihovih prava i obaveza u privrednom sistemu. Zbog odsustva ove odgovornosti, čitav institucionalni mehanizam sistemskih rješenja u oblasti ekonomskih odnosa s inostranstvom gubi svoju efikasnost i racionalnost;

f) nivo razvijenosti Jugoslavije (oko 2.200 dolara *per capita*) zahtijeva takve odnose sa inostranstvom u kojima će koncepciju komplementarnosti sve više zamjenjivati koncepcija konkurentskih odnosa s inostranstvom. To može dovesti do značajnih implikacija, kako na unutrašnjem planu, tako i na planu promjene položaja Jugoslavije u odnosu na neke međunarodne ekonomske organizacije i na njihova pravila ponašanja ili akcije, a i u odnosu na pojedine grupe ekonomski i politički srodnih zemalja (ZUR).

Među spoljnjim determinantama mogli bismo navesti:

a) proces koji karakteriše izuzetna ekspanzija proizvodnih snaga industrijski razvijenih zemalja; zatim, proširivanje intenziteta i obuhvata međunarodnih ekonomskih tokova; lomovi koje je izazvala i dalje izaziva energetska kriza; učvršćivanje u svjetskim razmjerama novih društveno-političkih odnosa i tome slično. U takvoj konstelaciji odnosa potrebno je s velikim oprezom govoriti o krizama u svjetskoj privredi s obzirom na svu složenost tog procesa. Međutim, nema spora da je širina, dinamika i trajnost promjena u svjetskim razmjerama imala uticaja na naš razvoj. Razvoj samoupravnog sistema u Jugoslaviji sve više se afirmiše kao progresivna snaga u svijetu koji je, povratno, u mnogome olakšavao napredak Jugoslavije;

b) za sistem privređivanja u industrijski razvijenim zemljama Zapada karakteristično je da su niske stope rasta sve prihvatljiviji

parametri uspješne ekonomske politike, pa i uspješnih privrednih sistema. Funkcija cijene kao instrumenta primarne raspodjele dohotka nije izgubila svoj smisao u svjetskim kretanjima, ali su njene funkcije promijenjene ili djelimično izgubljene. To važi i za intervaltarne odnose. Praksa velikih nacionalnih i transnacionalnih kompanija uvela je radikalne novine u sistemu finansiranja reprodukcije. Udruživanje proizvođača goriva i sirovina može gotovo trenutno da promijeni položaj čitavih grupa zemalja. Sistem ekonomskih odnosa s inostranstvom, nesporno, mora uvažavati ovakve činjenice i njihov objektivni uticaj;

c) ne treba, na drugoj strani, biti sasvim siguran da je strategija niskih stopa inspirisana samo kvalitetom privređivanja. Prednosti niskih stopa rasta (bilo sa stanovišta zaštite prirodne okoline ili suzbijanja karakteristika potrošačkog društva), može biti samo izgovor i stvaranje klime pogodne za suzbijanje prirodnih pretenzija zemalja u razvoju da izađu iz položaja ekonomske podređenosti;

d) blokovska strategija u međunarodnim ekonomskim odnosima nalazi se u sve većim teškoćama dijelom zbog izrastanja novih i sve snažnijih područja i centara ekonomske moći u svijetu, a dijelom zbog sve manje efikasnosti društveno-ekonomskih mehanizama kojima se održavala kohezija blokovskih cjelina.

Zaključak

Moglo bi se reći da će, manjim ili jačim intenzitetom, kumulativno dejstvo unutrašnjih i spoljnjih činilaca biti značajno za politiku stabilizacije u periodu koji je pred nama. To se mora imati u vidu i kada se procjenjuju negativne tendencije ekonomskih odnosa s inostranstvom u sadašnjem trenutku i njihov razvoj u budućnosti.

T e z a I I

Kao generalna premisa za zaustavljanje i prelom negativnih trendova u ekonomskim odnosima s inostranstvom, postavlja se zahtjev za bitnom promjenom pozicije osnovnog privrednog subjekta. Naravno, pozicija osnovne organizacije udruženog rada mora se posmatrati, prije svega, sa stanovišta nje kao osnovnog društveno-ekonomskog (a ne samo privrednog) subjekta. Društveno-ekonomska motivisanost i, u skladu s tim, ekonomska logika privređivanja najpotpunije je sistemski konstituisana u *Zakonu o udruženom radu*. U tom smislu suštinska realizacija *Zakona o udruženom radu* izbija sada u prvi plan. U stvari, pozicija osnovne organizacije udruženog rada vezana je za samoupravno dohodovno interesno povezivanje društvenog rada u materijalnoj proizvodnji i u društve-

nim djelatnostima, za razvoj društveno-ekonomskih odnosa između proizvodnje i prometa i uloge potrošača i, na kraju, za društveno-ekonomsko povezivanje samoupravnog ličnog rada u sistemu samoupravnog udruženog rada. Razumije se, u tom sklopu postavlja se kategorija dohotka, odnosno zajedničkog dohotka, dakle njegovo sticanje i raspodjela kao osnovni motiv privređivanja. Prema tome, nivo organizovanosti udruženog rada jest društveno-ekonomska osnova primjene sistema ekonomskih odnosa s inostranstvom. To se uvijek mora imati u vidu. Ovdje bi trebalo istaći da je područje ekonomskih odnosa s inostranstvom nerazdvojno povezano s uvođenjem samoupravnog planiranja u te odnose i posebno s uvođenjem kategorije tzv. pozicije republika i autonomnih pokrajina u deviznom i platnom bilansu Jugoslavije. Pošto se udruživanje rada i sredstava oslanja na nove odnose organizacija udruženog rada u cjelini, posebno na deviznom području, i planiranje ekonomskih odnosa s inostranstvom bitno se razlikuje od do sada poznatih oblika planiranja u Jugoslaviji, kao i od planiranja izraslog u drugim društveno-ekonomskim uslovima.

Jedna od opštih specifičnosti planiranja u ekonomskim odnosima s inostranstvom jest njegova dvojnost. Tu specifičnost uslovljava potreba odvijanja društvene reprodukcije privrednih subjekata (potreba razvoja), s jedne strane, i potreba deviznog plaćanja u odnosima s inostranstvom (potreba održavanja spoljnje likvidnosti), s druge strane. Oba pravca planiranja nemaju jednak stepen privredne povezanosti s pozicijom privrednih subjekata u sistemu ekonomskih odnosa s inostranstvom. U planiranju ekonomskih tokova s inostranstvom moguće je da privredni subjekti održavaju prividno neutralan odnos prema planiranju spoljnofinansijske likvidnosti, jer se ova komponenta planiranja pojavljuje kao apsolutno nužna tek uvođenjem međunarodnih sredstava plaćanja u sistem ekonomskih odnosa s inostranstvom. U slučaju da se ta plaćanja vrše u nacionalnoj valuti — slučaj koji je za Jugoslaviju samo teorijski moguć, iako je realnost za dominirajuće zemlje u svjetskom monetarnom sistemu — planiranje spoljnofinansijske likvidnosti se uopšte ne pojavljuje kao posebna kategorija.

U jugoslovenskog sistemu planiranja, spoljna likvidnost zemlje je ograničenje za privredni razvoj i za ponašanje privrednih subjekata, i to stalno ograničenje. Što su ciljevi i načini ostvarivanja privrednog razvoja više u suprotnosti sa zahtjevima spoljnje likvidnosti, i problem se ispoljava u zaoštrenijim oblicima.

Stoga je od posebnog značaja da privredni subjekti, na svim nivoima odlučivanja, svoj privredni razvoj tako koncipiraju da se ostvarivanje ekonomskih tokova s inostranstvom ne razdvaja od zadataka koji proizlaze iz politike održavanja spoljnje likvidnosti. To zapravo znači da se planiranjem mora u najvećoj mogućoj mjeri uspostavljati sklad između navedene dvije komponente, a to znači

da će u sebi sadržavati mehanizam anticipiranog samoupravnog ograničenja, odnosno podsticanja tokova s inostranstvom u skladu sa zahtjevima održavanja spoljne likvidnosti zemlje.

Govoreći o održavanju spoljne likvidnosti zemlje, misli se podjednako na tekuću likvidnost, kao i na likvidnost u dugim vremenskim razdobljima (najmanje srednjoročno). Upravo zato odnos između potreba razvoja i spoljne likvidnosti postaje složeniji. Planiranje ekonomskih tokova s inostranstvom sa stanovišta razvoja vrši se, prvo, na osnovu kriterijuma i ciljeva koji proizlaze iz razvojnih potreba privrednih subjekata i, drugo, na osnovu kriterijuma i ciljeva koji proizlaze iz potrebe tekućeg i dugoročnog održavanja spoljne likvidnosti.

Preplitanje razvojnog i deviznog planiranja, u sistemu ekonomskih odnosa s inostranstvom, ispoljava se kao učešće organizacija udruženog rada u postavljanju i ostvarivanju projekcija materijalnih bilansa, platnog bilansa i deviznog bilansa. Obaveznost planiranja ekonomskih odnosa s inostranstvom sastavni je dio ukupnog planiranja koje u datim sistemskim uslovima (posebno na području stvaranja i raspodjele dohotka i udruživanja rada i sredstava) anticipirano djeluje u pravcu ostvarivanja određenih društvenih odnosa i ekonomskih proporcija, usklađenih s raspoloživošću činilaca proizvodnje i strukturom potrošnje. To je i osnovica na kojoj se zasniva pozicija republika i autonomnih pokrajina u jedinstvenoj projekciji platnog i deviznog bilansa Jugoslavije.

Planska kategorija pozicije republike i autonomne pokrajine u *Jedinstvenom platnom i deviznom bilansu Jugoslavije* izražava dvostruku ideju sistemskog značaja. S jedne strane, ovom pozicijom se izražava društveno-ekonomska povezanost planova i interesa osnovnih i drugih organizacija udruženog rada s dohodovnom rezidencijom na području republika i autonomnih pokrajina; na toj osnovi se projektuju obaveze u ostvarivanju elemenata jedinstvenog platnog i deviznog bilansa Jugoslavije i grade društveno prihvatljive i ostvarive proporcije u tim bilansima. S druge strane, istovremenost projektovanja i ostvarivanja ovih pozicija svih republika i autonomnih pokrajina odražava okvir istovremenosti postavljanja i ostvarivanja jedinstvenog platnog i deviznog bilansa Jugoslavije. Ova dva bilansa su nerazdvojivo vezana za postojanje Jugoslavije kao jedinstvenog pravnog subjekta u državnim, a time, i u valutarnim međunarodnim odnosima.

Ovaj način uključivanja republika i autonomnih pokrajina u odgovornost za međunarodne ekonomske odnose Jugoslavije, sa stanovišta razvoja i spoljne likvidnosti, prema tome, ne predviđa samostalnost republičkih i pokrajinskih platnih, odnosno deviznih bilansa, i ne znači uvođenje instrumenata i ponašanja koji bi imali za zadatak neposredno pokrivanje deficita u takvim bilansima.

Zaključak

Ne može se govoriti o ekonomskoj logici parcijalnog pojedinačnog subjekta u vezi s uravnoteženjem ekonomskih odnosa s inostranstvom. Kontekst ove logike je mnogo širi i proizlazi iz dohodovno-interesnog povezivanja osnovnih organizacija udruženog rada putem planiranja ekonomskih odnosa s inostranstvom. Nepostojanje takvog planiranja jedan je od osnovnih razloga pomanjkanja motivisanosti za uravnoteženje ekonomskih odnosa s inostranstvom. Neposredni zadatak je u dosljednoj primjeni sistema planiranja na području ekonomskih odnosa s inostranstvom kao posebnog, ali istovremeno, i sastavnog dijela cjelokupnog planiranja u osnovnim i drugim organizacijama udruženog rada. Traženje ekonomske logike može da bude samo u ovim okvirima. Zajednice za plansku i poslovnu saradnju su onaj oblik organizovanosti udruženog rada preko kojih planovi razvoja ekonomskih odnosa s inostranstvom treba da se integrišu u jedinstven smjer razvoja odnosa naše zemlje prema inostranstvu.

T e z a   I I I

Opređenja koja daju primat cjenovnoj motivaciji za uvozom odnosno izvozom uglavnom polaze od toga da je jeftin uvoz (u odnosu na domaće cene) a neatraktivan izvoz zbog povoljnijih cijena na domaćem tržištu, osnovni uzrok koji dovodi do debalansa, tj. deficita trgovinskog bilansa. Međutim, politika izvoza i uvoza predstavlja dio opšte ekonomske politike i služi njenoj realizaciji. S ovim je usko povezana kvalifikacija otvorenosti privrede prema inostranstvu.

Mjerama ekonomske politike na području izvoza i uvoza roba neutrališu se elementi niže konkurentnosti domaćih proizvođača na unutrašnjem i inostranom tržištu. U tom smislu govori se o zaštitnoj politici u izvozu i uvozu. Zatim, udruživanje rada i sredstava (dinarskih i deviznih) treba da doprinese da svaki učesnik u spoljnoekonomskoj razmjeni nađe svoj interes u povećanju izvoza polazeći, prije svega, od svog razvojnog programa. To su neke osnove na kojima se gradi politika izvoza i uvoza sa njenog platnobilansnog aspekta.

Ukupan privredni razvoj posebno utiče na strukturu izvoza i uvoza. Osnovna karakteristika tokova u spoljnoj trgovini jest da je ta razmjena bila i ostala promjenljiva kategorija i da su promjene velike kako u obimu tako i u strukturi. U 1965. godini izvoz je prvi put premašio iznos od milijardu dolara, dok je uvoz to dostigao već 1963. godine. U 1973. godini ukupna razmjena (u oba pravca) dostigla je zamašnu cifru od oko 10 milijardi dolara. Ako bi ga zbog inflacionog procesa trebalo korigovati naniže, ipak bi se moglo reći da je to bila kvalitativna promjena u uspostavljanju ekonomskih odnosa s inostranstvom. Sljedeća značajna odlika naše razmjene sa

svijetom, a koja je trajna pojava, jest da je odnos između izvoza i uvoza neuravnotežen. Naime, vrijednosno, poslije privredne reforme rast uvoza je skoro dvostruko viši od rasta izvoza što je uticalo da raste stopa deficita trgovinskog bilansa. U 1971. godini (dakle na početku ove decenije) deficit je već iznosio oko 1,5 milijardu. U 1975. trgovinski deficit je iznosio 3,3 milijarde, 1977. četiri milijarde dolara, a u 1979. godini 6,4 milijarde dolara. Deficit je izrazit u jugoslovenskoj spoljnotrgovinskoj razmjeni sa industrijski razvijenim zemljama Zapada.

Analiza jugoslovenske razmjene sa stanovišta robne orijentacije i koncentracije vršena je u *Institutu za spoljnu trgovinu* u više navrata i s različitih aspekata. Analizirajući kretanje uvoza i izvoza po proizvodima, odnosno grupama proizvoda, zatim analizirajući regionalne aspekte razmjene i neke karakteristike strukturnih promjena robne razmjene, dolazi se do mnogo širih opredjeljenja sa izvoznom motivacijom, među kojima, svakako, značajno mjesto zauzima i momentat cijene roba iz uvoza, odnosno cijene roba i usluga za izvoz (dakle cjenovni aspekt).

Zaključak

Vrlo je teško samo na cjenovnom aspektu izvoza, odnosno uvoza, kvalifikovati veći ili manji stepen motivisanosti za tzv. jeftinim uvozom, odnosno tzv. nerentabilnim izvozom. Osim toga, struktura uvozne cijene, koju plaća krajnji korisnik uvezenih roba, i njena cijena u platnom bilansu nije identična, što takođe važi za izvoznju cijenu. Evidencija na ovom području nema potreban kvalitet što svakako predstavlja poseban problem za davanje ovakve kvalifikacije. U svakom slučaju postoje indikatori za ovakvu tezu, ali ona nije presudna za motivisanost u izvozu, odnosno uvozu, već je ta motivisanost zasnovana i na mnogim drugim, isto tako značajnim elementima, a i u mnogo širem kontekstu.

Teza IV

Povećanje stepena zatvorenosti privrede prema inostranstvu mora biti potpunije istraženo. Ako uzmemo u obzir spoljnotrgovinsku razmjenu (izvoz i uvoz) prema društvenom proizvodu za posljednjih 10 godina, onda ta serija izgleda ovako:

Godina	Odnos uvoza i izvoza prema društvenom proizvodu (%)	Godina	Odnos uvoza i izvoza prema društvenom proizvodu (%)
1970.	49,9	1975.	49,0
1971.	49,3	1976.	48,3
1972.	48,9	1977.	46,7
1973.	52,1	1978.	43,3
1974.	52,0	1979.	42,4

Ako posmatramo posebno izvoz a posebno uvoz prema društvenom proizvodu, onda je za posljednjih 10 godina to kretanje sljedeće:

Godina	Odnos prema društvenom proizvodu (%)		Godina	Odnos prema društvenom proizvodu (%)	
	Izvoza	Uvoza		Izvoza	Uvoza
1970.	21,1	28,8	1975.	20,4	28,6
1971.	20,2	29,1	1976.	22,6	25,7
1972.	22,8	26,1	1977.	19,8	26,9
1973.	23,1	29,1	1978.	18,4	24,9
1974.	21,6	30,4	1979.	17,2	25,2

(Podaci Saveznog zavoda za statistiku od 28. III 1980).

Ako ovome dodamo uvoz kapitala (bez obzira na racionalnost njegovog upotrebe), stepen zaduženosti i stanje deviznih rezervi, onda bismo imali relativno kompletniju sliku naših ukupnih ekonomskih odnosa s inostranstvom. Analizom tih podataka treba konstatovati da nam u minulim godinama opada obim spoljnotrgovinske razmjene prema društvenom proizvodu i da nam se, što je mnogo teže, pogoršava struktura razmjene intenzivnijim padom izvoza.

Ukoliko je zbog visokog stepena zaštite domaće privrede naše učešće u svjetskoj trgovini relativno opalo, onda treba utvrditi na kojim je kanalima ta zatvorenost nastala. Zatim, koji je to oblik zatvorenosti domaće privrede kojim se onemogućuje djelovanje inostrane konkurencije na domaće proizvođače. Trebalo bi u cjelini razmotriti sve aspekte naše otvorenosti prema svjetskoj privredi koji su širi od samog aspekta zaštitne politike i njenih kriterijuma. Zaštitna politika i njeni kriterijumi su mijenjani, ali najčešće nezavisno od politike razvoja. U stvari, kriterijumi zaštitne politike trebalo je da odgovore na pitanje: šta štititi, kojim instrumentima, kolikim intenzitetom i dokle štititi. Uspješno vođenje zaštitne politike zahtijeva da se sve pomenute grupe kriterijuma međusobno povežu u jedinstven sistem. U stvari, instrumenti dugoročne zaštite, koje je vrijedno nabrojati, jesu: carina na strani uvoza, povraćaj fiskalnih opterećenja i kreditne olakšice na strani izvoza. Od instrumenata pogodnih za kratkoročne intervencije treba navesti: neacarinske prepreke, takse i druge dažbine. Neadekvatnost jednih i drugih instrumenata izazivaju nestabilne uslove privređivanja, remete kontinuitet u ostvarivanju razvojnih ciljeva i stvaraju uslove za razvoj nedovoljno efikasne proizvodnje pod okriljem pretjerane zaštite. U ovom smislu nedostaje potrebna analiza. Dakle, trebalo bi napraviti jednu potpuniju analizu djelovanja instrumenata zaštitne politike kako na ujednačavanje uslova privređivanja između

domaćih i inostranih privrednih subjekata, tako i između ukupne zaštitne i razvojne politike zemlje koja i treba da bude njen primarni osnov.

Zaključak

Teza o stepenu otvorenosti, odnosno zatvorenosti domaće privrede prema inostranstvu mora da bude posmatrana kako sa stanovišta ukupnog razvoja zemlje, odnosno politike razvoja, sa stanovišta ujednačavanja uslova privređivanja između domaćih i inostranih partnera tako i sa gledišta uključivanja naše privrede u međunarodnu razmjenu sa sve većim udjelom. Pri tome, treba imati uvijek u vidu ne samo izvoz i uvoz roba i usluga (što je svakako opredjeljujuće), već i izvoz i uvoz kapitala. U kontekstu ovoga problema mora se imati u vidu da instrumenti zaštite vrše određenu preraspodjelu dohotka, a u neposrednoj vezi s njima je i devizni kurs dinara. Treba takođe analizirati mehanizme tzv. zatvaranja naše privrede prema inostranstvu koji stvaraju uslove za autarhično formiranje cijena (neprimjenjivanje kriterijuma svjetskih cijena), odnosno ostale mjere preduzete u posljednje vrijeme koje su pojačale stepen zatvorenosti naše privrede prema inostranstvu (među njima i neadekvatno prilagođavanje deviznog kursa dinara).

T e z a V

Konkurentnost domaće privrede ne treba isključivo vezivati za devizni kurs dinara (uključujući i ingredijente). U stvari, konkurentnost ekonomskih odnosa s inostranstvom proizlazi iz velikog broja činilaca opšteg privrednog i društvenog razvoja, koji su promjenljivi i evoluiraju u vremenu. Ovi činoci su kombinovani sa spoljnjim činocima ekonomskih odnosa s inostranstvom. Sama činjenica da je neka proizvodnja apsolutno ili relativno konkurentna još ne znači da će se formirati spoljnoekonomski odnosi. Oni nastaju tek kada se konkurentnost kombinuje s ekonomskim uspjehom. Analiza kvaliteta cijena ustupa mjesto daleko složenijoj uporednoj i dinamičnoj analizi činilaca razvoja u jugoslovenskoj i inostranoj proizvodnji. U traženju činilaca koji opredjeljuju spoljnoekonomske odnose nalazi se sličnost sa teorijom komparativnih prednosti. Naravno, tu postoji i jedna, na prvi pogled, protivurječnost u težnjama. Sa stanovišta činilaca razvoja, ekonomski odnosi s inostranstvom imaju svoju punu važnost u svakom vremenskom horizontu. Međutim, konkurentnost domaće proizvodnje (privedno) u prvi plan ističe kratkoročni interes vezan prije svega za pojedinačni subjekt. Međutim, ove dvije stvari se moraju povezati. Dakle, činoci razvojne politike opredjeljuju dugoročnost ekonomskih odnosa s inostran-

stvom koja se uspješno može realizovati jedino podizanjem konkurentnosti domaće proizvodnje u odnosu na inostranu. Zato, razlika između kratkoročnog i dugoročnog pristupa nije kvalitativna nego kvantitativna (što, naravno, nije bez određenog uticaja na ponašanje subjekata).

Bez obzira na oblik privređivanja, koji ne možemo zanemariti, nijedna privreda ne može mimoći konkurenciju ako se opredijelila i za minimum odnosa sa svijetom. To stoga, jer se ovaj oblik organizacije razmjene i odnosa proteže i na unutrašnje tržište. Koliko, to zavisi od produbljenosti veza s inostranstvom i značaja koji ima za cjelokupnu reprodukciju zemlje. Da bi izdržala konkurenciju, domaća proizvodnja, kao što smo vidjeli, mora biti efikasna, tj. mora imati produktivnost koja ne zaostaje mnogo za svjetskom. Prema tome, konkurencija se ne locira samo na izvoz kako se obično smatra, nego i u sferu ukupne domaće reprodukcije u odnosu na inostranu s kojom ulazi u konkurenciju.

Problem konkurencije u nas dugo nije uziman na adekvatan način (a to još traje), što je uslovalo pretjeranu intervenciju administracije radi održavanja konkurentnosti, često bez obzira na stvarnu troškovnu konkurentnost. Međutim, na dugi rok, kao što se zna, troškovna konkurentnost je primarna u odnosu na cjenovnu. Posredno je ovo vodilo neracionalnom korišćenju prirodnih i stečenih resursa što se ogleda u neadekvatno iskorišćenim kapacitetima, relativno izgubljenim kriterijumima organizacije proizvodnje, neadekvatnoj efikasnosti rada itd. Ako su ovi činioци ekonomske neracionalnosti naglašeni, onda je teško da i tehnološka prednost može da dođe do izražaja jer se gubi u ekonomskom primitivizmu i niskoj sposobnosti za inovacijom. Rekli smo, kada se privrede upoređuju konkretno, one se onda posmatraju u cjelini, sa svim negativnim i pozitivnim aspektima i elementima konkurentnosti. To se upoređenje vrši na osnovu presjeka dva ili više stanja datih zemalja, s tim što se to upoređenje mijenja u vremenu i sistemu diferenciranih ekonomskih prostora.

Dosadašnje analize pokazuju da je uloženi kvantum materijalnih, radnih i finansijskih sredstava (resursa u širem smislu) bio nedovoljan u odnosu na naše želje, pa i potrebe, za efikasnijom pozicijom i mjestom u konkurentnim odnosima sa svijetom. Naravno, u suštini nije kriterijum bazne efikasnosti domaćih subjekata u odnosu na inostrane isključivo cijena, koja je i rezultat djelovanja različitih uslova, činilaca i prilika. Ona odražava kratkoročne a ne dugoročne i trajnije razlike u proizvodnji, kombinaciji i efikasnosti činilaca proizvodnje. Zato takvu cijenu ne možemo smatrati osnovnom za unutrašnje cijene nego jednim od parametara od kojeg se polazi u traženju dubljih razlika, pa i razlika u cijenama između unutrašnje i strane produkcije.

Treba napomenuti i činjenicu da izvozna cijena svakako utiče na reprodukciju, pospješujući je ili ne, ali da se i uvozne cijene ne-

posredno odražavaju na nju, što opet govori da je uvozna strana značajna za sagledavanje položaja zemlje u međunarodnim odnosima. Taj momenat je često potcjenjivan. S tog stanovišta treba ocjenjivati i našu konkurentnost vezanu za svjetske standarde i odnose cijena i troškova.

Zaključak

Razvoj konkurentnosti jugoslovenske proizvodnje u narednih deset godina trebalo bi zapravo razmatrati kroz evoluciju svih osnovnih činilaca privrednog razvoja koji će u tom vremenskom horizontu na nju uticati. Osnovne kategorije odnose se na: stanje i promjenu u raspoloživosti osnovnih činilaca proizvodnje (rad, kapital, sirovine), elemente koji uslovljavaju razvoj osnovnih činilaca i njihovo efikasnije kombinovanje (tehnologija, nauka, organizacija i obrazovanje, prirodni činioci i opšti položaj Jugoslavije u odnosu na svijet, društvene i ekonomske institucije, sistem vrednovanja, razvoj tržišta i tržišnih struktura itd.). Problemu je moguće prići i putem manjeg broja kategorija koje u sebi agregiraju čitave sklopove činilaca konkurentnosti. Jedna moguća sistematizacija ovih činilaca obuhvata: a) efikasnost alokacije nacionalnih resursa i efikasnost proizvodnje; b) dinamiku i strukturu privrednog razvoja; c) mobilnost činilaca proizvodnje i fleksibilnost nacionalnih uslova privređivanja; d) način ponašanja privrednih subjekata u spoljnoekonomskim odnosima; e) sistem deviznih kurseva i f) geografsku, ekonomsku i političku udaljenost. Ova razmatranja činilaca ne bi se mogla ograničiti samo na statičko stanje, raspoloživost odnosa, razlike u međusobnim komparacijama s inostranim faktorima, nego bi se moralo produžiti isticanjem njihove dinamike u svojoj njenoj kompleksnosti. Odgovor na pitanje o razvoju konkurentnosti jugoslovenske proizvodnje može pružiti samo projekt dugoročnog razvoja jugoslovenske privrede u cjelini.

T e z a V I

Slobodnije djelovanje ekonomskih zakonitosti jedna je od premisa na kojoj se zasniva razvoj našeg društveno-ekonomskog sistema, ekonomska politika i, u sklopu nje, razvojna politika. Sistem samoupravnog društvenog planiranja, nezavisno od institucionalnog oblika u kojem se on ustavno precizira kao najviši oblik samoupravnog sporazumjevanja i društvenog dogovaranja, uvažava djelovanje objektivnih ekonomskih zakonitosti. Ipak, nije uvijek jasno o kojim je zakonitostima riječ. S obzirom na to da je čitava materija koju tretira ovaj materijal vezana za privredu, tržište i cijene, onda se, iako neadekvatno terminski definisani, imaju u vidu zakoni vrijednosti, troškova i cijena, koji se objektivno ne mogu uki-

nuti, te se ni pomenute kategorije ne bi mogle pretvoriti u formalne, obračunske kategorije. Priroda robnosti jugoslovenske privrede pretpostavlja da je cjenovni izraz (cijena) rezultat dejstva zakona ponude i tražnje, tj. da je izraz djelovanja tržišnih snaga i odgovarajućih kriterijuma. Otuda se i cijene ne mogu shvatiti kao formalne, obračunske kategorije. Međutim, i u oblasti cijena, njenog formiranja, pored djelovanja objektivnih tržišnih zakona, djeluju i kriterijumi za vrednovanje društvenog rada (u *Zakonu o cijenama* su utvrđeni kriterijumi za formiranje cijena). Ovi kriterijumi nisu apsolutni, već uvijek predstavljaju relativne okvire.

Najzad, djeluju i snage i kriterijumi „svjesnog regulisanja“ kompleksnih odnosa robnih proizvođača na dugoročnim osnovama, na bazi njihovog međusobnog usaglašavanja cijena ponuda i cijena tražnje. Na taj način, ustavno pravo osnovnih organizacija udruženog rada dopunjuje se principom usmjeravanja i organizovanja tržišta, zahtjevom za veću dugoročnost cijena, poštovanje veze između sistema cijena i razvoja, vođenje računa da odluke o obrazovanju cijena OOUR-a i širih organizacija mogu uticati na uslove sticanja dohotka, životni standard i potrošnju drugih subjekata.

Uzimajući sve prethodno u obzir, može se konstatovati da je ekonomska priroda robnosti u jugoslovenskom sistemu veoma kompleksna i složena. Ona je sastavljena iz dvije grupe izvornih elemenata: prvo, iz objektivne strukture ekonomskih odnosa na bazi društveno-ekonomske podjele rada i povezivanja proizvodnih i potrošnih sfera putem razmjene roba i na osnovi djelovanja zakona vrijednosti i kriterijuma proizvodnje vrijednosti kao mehanizma prilagođavanja proizvodnje i potreba; i, drugo, iz djelovanja metoda i aktivnosti svjesnog projiciranja i adaptiranja proizvodnje i potreba na osnovi naučnog predviđanja i na osnovi usmjeravanja i prilagođavanja spontanih tokova koji potiču iz djelovanja zakona vrijednosti, putem mnogobrojnih ekonomskih i dijelom administrativnih i institucionalnih metoda i instrumentarijuma. Dakle, iz sistema veza među proizvodnim subjektima koji koriguje, racionalizuje i supstituiše stihijnost, ali ne negira objektivnost tržišta.

Stepen i kvalitet uticaja ove dvije široke skale elemenata nije ni neposredno dat, ni sasvim precizan, niti je u nekoj ravnoteži. Razvoj našeg sistema pokazuje oscilacije dejstva snaga u oba pravca. Otuda se ne može ni jednostavno, ni sasvim precizno odrediti priroda robnosti u jugoslovenskom modelu privređivanja, niti dati jedinstvena ocjena i kategorizacija (kvaliteta i kvantiteta) robnosti za robni sistem jugoslovenske privrede. U tu svrhu trebalo bi ići empiričkim i istorijskim metodom i postupkom od robe do robe, za posljednje tri decenije, od jednog osnovnog izraza do drugog, što je praktično neizvodljivo. Ostaje nam, međutim, da u razmatranju pojedinih robnih kategorijalnosti utvrdimo neke osnovne tendencije koje karakterišu pojedine široke grupe roba, odnosno, režime institucija i odnosa u kojima se formiraju.

Zaključak

Jugoslovenski sistem reprodukcije ima neke opšte zakonitosti robne privrede, ali i neke osobenosti mehanizma robne privrede, odnosno svojstava zakona vrijednosti. Međutim, robni oblik i robne zakonitosti su podvrgnute određenim ograničenjima od kojih su neke izraz specifičnosti produkcionih odnosa i karaktera svojine, a druge su izraz ograničenja koja nastaju u vezi sa zakonitim tendencijama u razvoju same robne proizvodnje: nestajanje atomizirane strukture privrede usljed zakona robne koncentracije i centralizacije, sve veće uloge opredmećenog rada i sredstava rada u distributivnoj funkciji, postojanje raznih oblika monopola koji znače negaciju robne proizvodnje, narasle mogućnosti nauke i tehnologije i ekonomska nužnost koja ih prati da se radne organizacije kao robni proizvođači i tržište povežu i integrišu sa planiranjem ili da se njegovim posredstvom i u manjoj i u većoj mjeri usmjeravaju. Prema tome, djelovanje objektivnih ekonomskih zakonitosti uvijek se mora povezati s karakterom robnosti naše privrede.

Teza VII

Energetska kriza povezuje se s brojnim mjerama daljeg zatvaranja naše privrede.

Pod uticajem burnih monetarnih kriza u svijetu u prvim godinama ove decenije i energetske krize do koje je došlo krajem 1973. i početkom 1974. godine, refleks na te svjetske događaje bio je u pravcu daljeg zatvaranja naše privrede. U tom periodu, u našoj tekućoj ekonomskoj politici donesene su brojne mjere koje su djelovale u pravcu daljeg zatvaranja, tako da su već uoči donošenja *Srednjoročnog plana društvenog razvoja za period 1976—1980. godine* stvoreni uslovi privređivanja koji su omogućavali ekstenzivno privređivanje. Ne može se sporiti proces zatvaranja naše privrede prema inostranoj privredi, s tim što bi trebalo preciznije locirati pitanje: da li su elementi zatvaranja sastavni dio sistemskih rješenja, ili su oni rezultat tekuće ekonomske politike, imajući u vidu koncipiranje mjera tekuće ekonomske politike iz godine u godinu? Od preciziranja postavljenog pitanja moguće je dati odgovor. Ukoliko se misli da elementi sistemskih rješenja daju osnova da su one uzročnici, odnosno jedan od uzročnika zatvaranja jugoslovenske privrede, to onda zahtijeva poseban kritički osvrt na širi kompleks sistemskih rješenja, što, ima se utisak, nije objektivno pribavljeno. Ukoliko se to zatvaranje odnosi na mjere tekuće ekonomske politike, onda stvar dobija drugi karakter i sa mnogo više kritičnosti taj problem može se osvijetliti.

Zaključak

Vezivanje povišenog stepena zatvorenosti naše privrede prema svjetskoj privredi za energetska krizu, tačnije rečeno, za uvoz nafte, i s tim u vezi da su stvoreni uslovi pred donošenje tekućeg srednjoročnog plana koji omogućavaju ekstenzivno privređivanje — u najmanju ruku treba da bude potpunije osvijetljeno analizom izvršenja tekućeg srednjoročnog plana. Međutim, trajnost energetske krize nameće potrebu izgradnje odgovarajuće strategije čiji osnovni postulat treba da bude optimalna „zavisnost“ od drugih odnosno optimalna „zatvorenost“ prema drugima.

Teza VIII

Otklanjanje sadašnjeg stepena autarhije, odnosno otvaranja privrede prema svijetu, neposredno se povezuje sa strategijom razvoja socijalističkog samoupravnog društva u ovom trenutku. Ova teza polazi od stava da je nemoguće jačanje djelovanja ekonomskih zakonitosti u privrednim tokovima zemlje ukoliko se putem snažnijeg otvaranja prema svijetu ne bude povećao uticaj ekonomskih kriterijuma svjetske privrede na naše ponašanje.

U vezi sa ovim se ističe činjenica da se ukupan proces planiranja i pripremanja srednjoročnog plana društvenog razvoja od 1981—1985. godine u organizacijama udruženog rada izvodi u uslovima snažnog dejstva zatvorenosti privrede i njenog ekstenzivnog razvoja. Jasno je da ovdje treba imati u vidu da se pojam stepena zatvorenosti proširuje i unutar jugoslovenskog područja, dakle, na zatvorenost privreda republika i pokrajina, odnosno, još šire uzeto, na zatvorenost u granicama društveno-političkih zajednica. Analizom treba utvrditi vezu između stepena zatvorenosti naše privrede prema svjetskoj privredi i zatvorenosti privrede unutar granica društveno-političkih zajednica. Ovdje se nameće i problem ispitivanja višeg stepena otvorenosti privreda ne samo unutar društveno-političkih zajednica prema svjetskoj privredi nego i između privreda samih društveno-političkih zajednica.

Zaključak

Problem otvorenosti privrede kako unutar zemlje tako i privrede zemlje prema svjetskoj privredi je jedinstven, a njegovo rješavanje je istovremeno jedan od bitnih uslova za dalji razvoj. Međutim, on je vezan za: (a) usaglašenu razvojnu politiku i podjelu rada u okviru zemlje; (b) usaglašenu politiku razvoja ekonomskih odnosa sa inostranstvom (u okviru cjelokupne politike razvoja), (c) dalju izgradnju, a prije svega realizaciju sistemskih rješenja u cje-

lini i, posebno, na sektoru ekonomskih odnosa s inostranstvom. Samo u kontekstu ukupnih odnosa unutar zemlje, povišenog nivoa našeg razvoja i povećane konkurentnosti naše privrede može se govoriti o sve efikasnijem otvaranju naše privrede prema svjetskoj privredi. Ovdje treba imati u vidu i to kako povišeni stepen otvaranja prema svjetskoj privredi djeluje na razvoj pojedinih institucija našeg samoupravnog društveno-ekonomskog sistema. Naravno, činjenica je da je naš sistem fleksibilan na proces otvaranja prema svjetskoj privredi, međutim, to otvaranje može da bude na račun koncesije u samom sistemu.

T e z a I X

Deficit platnog bilansa svih zemalja u razvoju je usko vezan za dinamiku i strukturu dugoročnog ekonomskog razvoja konkretno svake zemlje. To je slučaj i sa našom zemljom. Određene strukturne disproporcije u razvoju postaju gotovo najvažniji domaći faktor pojave deficita i njegovog stalnog potenciranja, odnosno produblivanja. U novije vrijeme nalazimo se pod dejstvom i sve snažnije inflacije koja sa svoje strane dalje potencira materijalne disproporcije i generira rast svih oblika potrošnje.

Analizom formiranja nacionalnog dohotka, osnovnih oblika potrošnje, inflacije i produktivnosti rada u dužem periodu razvoja naše privrede dolazi se do nedvosmislenog zaključka da su stope rasta svih oblika potrošnje — i realno i nominalno više od stope rasta društvenog proizvoda (nacionalnog dohotka). Ovaj raskorak se u posljednjih 15 godina stalno produbljava. Zavisno od toga kretalo se i stanje u platnom i trgovinskom bilansu. To je i logično, jer su ovi bilansi pravi refleks ponašanja proizvodnje i upotrebe sredstava u nacionalnoj privredi. Iz analize koja upoređuje kretanje deficita platnog i trgovinskog bilansa i rasta svih oblika potrošnje, s jedne strane, i rasta nacionalnog dohotka, s druge strane, pokazuje da ovaj deficit vuče značajne korijene iz visokih stopa rasta privrede koje su dobrim dijelom oslonjene kako na raskorak između investicionih sredstava iz sopstvene i inostrane akumulacije, na štetu domaće akumulacije, tako i na znatan raskorak između lične i opšte potrošnje i raspoloživih sredstava u ovoj sferi reprodukcije. Zbog svega toga, platni bilans, kao sintetički izraz ekonomskih odnosa zemlje s inostranstvom, posebno je značajan dio ekonomske politike koji danas dobija izuzetno mjesto u svim nacionalnim ekonomijama. Deficit platnog bilansa danas se javlja kao poseban problem i razvijenih i nerazvijenih ekonomija. U literaturi se navode brojni ekonomski činioci koji dovode do deficita, odnosno suficita platnog bilansa. Ti činioci obično se klasifikuju u nekoliko grupa:

1) strukturne promjene u domaćoj privredi u toku ekonomskog rasta koje dovode do pogoršavanja realnih ekonomskih odnosa sa inostranstvom i sve veće zavisnosti reprodukcije od uvoza;

2) neusklađenost između troškova i cijena koja se obično odražava u tendenciji stalnog rasta cijena i troškova, odnosno u pojavi inflacione spirale troškova i cijena;

3) inflacija unutar privrede koja se manifestuje pretjeranom potrošnjom u odnosu na dohodak;

4) spoljni faktori koji dovode do pogoršavanja odnosa razmjene ili imaju negativno djelovanje na izvoz, odnosno na devizni priliv i devizne rezerve.

Obično je problem platnog bilansa rezultat istovremenog djelovanja gotovo svih faktora.

Ekonomska neravnoteža privrede kao cjeline pojavljuje se i kao realna i kao monetarna neravnoteža. Realna neravnoteža rezultat je formiranja sredstava društvenog proizvoda i elemenata njegovog trošenja. Iz ovog odnosa javljaju se značajni elementi naraštavanja disproporcija, monetarne destabilizacije i pritisaka na trgovinski i platni bilans. Strukturne disproporcije, raspodjela i upotreba društvenog proizvoda (nacionalnog dohotka) obično se korijuju ekonomskim odnosima s inostranstvom, odnosno inflacijom na unutrašnjem planu. S monetarnog aspekta, visoka stopa inflacije u odnosu prema drugim privredama motiviše privredu na plasmane na unutrašnjem tržištu. Usljed toga, faktori inflacije se javljaju kao strukturni debalans i faktori platno-bilansne neravnoteže.

Iz poznatih analiza može se zaključiti da se u nas radi o značajnoj realnoj neravnoteži koja je, kako je poznato, praćena i monetarnom neravnotežom. Jugoslavija je od 1960—1979. godine imala izuzetno visok procenat društvenog proizvoda koji je predstavljao investicionu potrošnju, iako je realna akumulacija u takvom obimu investicione potrošnje stalno opadala. Raskorak u kretanju realne i novčane akumulacije nadomještan je pretjeranom kreacijom monetarnog sistema, deficitarnim finansiranjem i uvozom opreme.

Valja ukazati da nam je među drugim oblicima potrošnje lična potrošnja (odnosno lični dohoci) po svom rastu bila već duže vrijeme iznad rasta produktivnosti rada i realnog dohotka. Opšta i zajednička potrošnja imala je karakter fiskalnog izdvajanja iz dohotka pa se autonomno kretala — udaljujući se sve više od realnih okvira dohotka a preko toga je rastao procenat udjela neprivrede u ukupnom dohotku.

Naravno, iz svih dosadašnjih analiza proizilazi da je u nekoliko posljednjih godina došlo do značajnih drugih strukturnih pomjeranja u privredi. Prije svega, ima se u vidu zaostajanje u razvoju poljoprivrede i energetike, zaostajanje u razvoju proizvodnje investicionih dobara a uz to pritisak na uvoz opreme koji se ostvarivao

najčešće na kredit. To je povećavalo uvoznu zavisnost povećanim uvozom ne samo inostrane opreme, već, u vezi sa tim uvozom, i povećanim uvozom repromaterijala. Sve su to faktori koji su djelovali da se naši ekonomski tokovi nađu u specifičnom položaju uticaja spirale: visoka potrošnja — inflacija — deficit platnog bilansa.

Zaključak

Deficit platnog bilansa rezultat je kombinovanog djelovanja strukturnih disproporcija u materijalnoj proizvodnji: zaostajanja u razvoju poljoprivrede i energije, kao i u razvoju bazne i prerađivačke industrije i veće orijentacije u razvoju na uvozno zavisne a ne na izvozne grane, zatim bržeg rasta proizvodnje potrošnih i investicionih dobara u odnosu na proizvodnju repromaterijala, s jedne strane, i prenapregnutih bilansa svih vidova potrošnje koji su generirali sve dublji raskorak između obima potrošnje i njenih realnih okvira, s druge strane. Prema tome, postoje dva osnovna generatora deficita trgovinskog i platnog bilansa:

- 1) strukturne disproporcije i
- 2) visoka nestabilnost domaće privrede.

Danas je sasvim izvjesno da se uravnoteženje trgovinskog i platnog bilansa ne može vršiti bilo kakvim oblikom autarhičnog razvoja, odnosno ograničavanjem izvozno-uvoznih tokova. Upravo je tendencija sve veće uključivanje u međunarodne tokove, ali po kvalitetu i strukturi ono treba da doprinosi stvaranju sve veće unutrašnje ravnoteže. U tom smislu se aktivnosti na smanjivanju deficita trgovinskog i platnog bilansa, odnosno njegovo dovođenje u ekonomski tolerantne okvire, usmjeravaju na uspostavljanje kratkotrajne ili srednje relativne ravnoteže mjerama tekuće ekonomske politike među kojima značajno mjesto zauzimaju sredstva monetarne politike. U otklanjanju dugoročne neravnoteže primjenjuju se mjere razvojne politike, prije svega, optimalni razvoj privredne strukture, politika proizvodnje, izvoza i uvoza, zaposlenosti i drugo. Upravo to nužno zahtijeva proces planiranja razvoja. Naš sistem samoupravnog planiranja preko društvenih i samoupravnih planova za period od pet godina predstavlja osnovni instrument utvrđivanja i realizovanja odgovarajuće unutrašnje i spoljne ekonomske ravnoteže. Proces donošenja samoupravnih i društvenih planova temelji se na usklađivanju međusobnih razvojnih interesa i dogovaranju zajedničkih interesa koji u suštini treba da predstavljaju optimalni program ekonomske stabilizacije u srednjoročnom periodu. U tom okviru posebna pažnja programa ekonomske stabilizacije treba da bude usmjerena na uravnoteženje platnog bilansa, na realan rast svih vidova potrošnje i na optimalnu raspodjelu dohotka.

Prof. dr. DRAGUTIN GRUPKOVIĆ

THE ECONOMIC STABILIZATION UNDER THE SELF-MANAGING
SYSTEM

Summary

Many researches have been made into the development of the current program of stabilization of the economic system, which are based on the analysis of current movements and the development of the self-managing system. However, we shall not enter into them here since elements of this program are known.

In this paper we shall concern ourselves with nine theses, deriving from the analysis of the economic stabilization in our country. These are the following theses:

1. Adverse trends of economic relations with foreign countries continue and intensify — thesis I;

2. Requests to change the position of the economic subject so as to bring into conformity motives of its business performance with the economic logic and with the need to balance economic relations with foreign countries — thesis II;

3. The incentive to import and export — thesis III;

4. A high degree of autarchy of the economy in its relations with foreign countries — thesis IV;

5. The decline of the competitive power of the domestic economy in the world market — thesis V;

6. A greater freedom in the functioning of economic laws — thesis VI;

7. The energy crisis and measures against the autarchy of our economy — thesis VII;

8. How to overcome the present level of autarchy of the economy — thesis VIII and

9. The location of the program of economic stabilization in the following sectors: the balance of payments, all types of expenditure and income distribution — thesis IX.

The main reason why we have mentioned these nine theses is that we want to emphasize how important it is to deal with various elements in the greatest possible detail, to emphasize their consistency and interdependence. By dealing with them we do not want to criticize the given program of the policy of economic stabilization, but, on the contrary, to indicate all the elements which ought to be, among others, analyzed, developed and built into the economic stabilization under the self-managing system as lasting element involved in the implementation of the economic policy.

The present-day economic theory holds that the internal and external balance are interrelated and that they constitute two parts of the general economic equilibrium. A true internal balance would be the balance whose achievement does not affect adversely the external balance and vice versa. However, usually this does not happen to be the case so that one balance is established at the expense of the other. The contemporary economic theory

and policy hold that the priority should be given to the internal balance, while the classical theory used to give the priority to the external balance. This means that the internal balance is established through the external balance. The external balance is usually identified with the balance in a country's balance of payments. The question is whether the gap between the internal and external balance is getting deeper? According to many opinions there are factors which always result in such a gap. Of these we would like to single out the following:

First, the growing demand for a rapid economic development and for high rates of growth and employment brings about disproportions in development and great structural problems, pressing upon the external balance;

Second, the balance of payments under the present-day monetary system can be balanced only by way of a strict anti-inflationary policy, which entails a decline in the growth rate, in employment and a worse social climate. In brief, it means that the internal balance is sacrificed, which no national policy is ready to accept any longer;

Third, national policies are implemented autonomously to-day, so that a balance in a country's balance of payments is struck no longer automatically. Instead of this there is a growing emphasis on the coordinated and multilateral international economic policy, and

Fourth, a particular field disturbing the internal and external balance are growth and growth factors. The rapid economic growth calls for a higher rate of investments, which ought to be met out of the growing domestic accumulation. However, the opposite is true so that the growth is accompanied by a high import, while the export does not provide for funds for investments and the expenditure. The result is the import of accumulation from abroad, which is at a given moment the limit over which the external balance may establish the internal balance.

The present-day theory of growth and stability sets the following questions:

1) How to restrain the foreign dis-equilibrium, boiling it down to a normal, tolerable extent and

2) Through which instruments of the economic policy can there be achieved as balanced as possible a balance of payments?

Проф. д-р ДРАГУТИН ГРУПКОВИЧ

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СТАБИЛИЗАЦИЯ В СИСТЕМЕ САМОУПРАВЛЕНИЯ

Резюме

В процессе создания актуальной программы стабилизации экономической системы на основе анализа настоящих движений и развития системы самоуправления опубликован крупный исследовательский труд,

объяснение которого здесь, конечно, опустим, так как элементы этой программы известны.

В настоящей работе рассмотрим девять тезисов, которые являются результатом анализа структуры стабилизации экономической системы у нас. Обработка проводится по следующим тезисам:

1. Неблагоприятные тенденции экономических отношений с заграницей продолжают и интенсифицируются — тезис I;

2. Требование существенного изменения совокупной позиции основного хозяйственного субъекта в смысле того, чтобы его мотивы деятельности соответствовали экономической логике и потребностям в более уравновешенных экономических отношениях с заграницей — тезис II;

3. Значение мотивированности ценой в импорте, т.е. экспорте — тезис III;

4. Высокая степень замкнутости хозяйства по отношению к загранице — тезис IV;

5. Проблемы снижения конкурентоспособности отечественного хозяйства на мировом рынке — тезис V;

6. Более свободное действие экономических закономерностей — тезис VI;

7. Энергетический кризис и усиление дальнейшего замыкания нашего хозяйства — тезис VII;

8. Проблемы устранения настоящей степени замкнутости хозяйства — тезис VIII;

9. Размещение программы экономической стабилизации, прежде всего, по секторам: платежного баланса, всех видов потребления и распределения дохода — тезис IX.

Основная цель комментариев приведенных тезисов — указать на значение более полной обработки отдельных элементов, на их consistency, охват и взаимозависимость. Комментарии настоящих тезисов не являются критическим обзором конкретной программы политики экономической стабилизации, а, наоборот, исходя из этой программы они указывают на те элементы, которые в нашей системе самоуправления нужно было бы обрабатывать, развивать и внедрять, наряду с остальными, в экономическую стабилизацию в системе самоуправления, в качестве постоянного элемента ведения экономической политики.

Современная экономическая теория считает, что внутреннее и внешнее равновесия взаимосвязаны и, что вместе, составляют две части общего экономического равновесия. Настоящим внутренним экономическим равновесием является то равновесие, которое достигается без нарушения внешнего экономического равновесия и наоборот, что почти никогда не случается, а устанавливается одно за счет другого. Современная экономическая теория и политика отдают предпочтение в установлении состояния равновесия в экономике, в настоящее время, внутреннему равновесию, пока классическая теория отдавала предпочтение внешнему экономическому равновесию. Значит, внутреннее равновесие достигается через внешнее неравновесие. Внешнее равновесие обычно отождествляется с равновесием в платежном балансе страны. Ставится вопрос — возрастает

ли конфликт между внутренним и внешним равновесиями? По мнению многих существуют факторы, которые регулярно приводят к такому конфликту, среди которых можно привести, прежде всего, следующие:

во-первых, все более высокое требование быстрого экономического развития и высоких темпов роста и занятости приводят к диспропорции в развитии, крупных структурных проблем, что обычно опирается на внешнем равновесии;

во-вторых, уравнивание платежного баланса в современной мировой валютной системе успешно только при условии острой антиинфляционной политики, которая, по своей сущности, означает снижение темпов роста, занятости, ухудшение социального климата, значит, жертвование внутреннего равновесия, что больше ни одна национальная политика, в строгом смысле, не в состоянии реализовать;

в-третьих, национальные политики в настоящее время ведутся, так сказать автономно, значит, без автоматизма в уравнивании платежного баланса, который когда-то функционировал, но сейчас больше не существует. Вместо того, международная экономическая политика все больше становится согласованной и многосторонней; и

в-четвертых, особой областью, из которой возникают конфликты внутреннего и внешнего равновесий, является область роста и фактора роста. Быстрый хозяйственный рост требует высоких процентных ставок инвестиций, которые нужно было бы покрывать все большим отечественным накоплением. Однако, происходит именно наоборот, и такой рост сопровождается высоким импортом, экспорт отстает и не обеспечивает достаточно средств для уровня инвестиций и потребления. Это приводит к импорту накопления из-за границы, которое в один момент представляет объективный предел через который внешнее неравновесие может устанавливать внутреннее экономическое равновесие.

Современная теория роста и стабильности все больше ставит следующие вопросы:

1. как ограничить внешнее неравновесие и свести его к нормальным, экономически удовлетворительным пределам, и
2. какими средствами и инструментами достигать как можно большего состояния равновесия платежного баланса?